

ORGANIZACYJNO-METODYCZNE ZAŁOŻENIA BADAŃ KONIUNKTURY W INSTYTUCIE ROZWOJU GOSPODARCZEGO SGH

I

Obecny stan badań koniunktury prowadzonych w IRG jest wynikiem kilku zdarzeń, które wystąpiły w okresie od połowy lat 80-tych do ostatnich miesięcy 1995 r.

Godna wymienienia jest próba znalezienia tzw. wskaźników wczesnego ostrzegania w przypadku, kiedy pojawiały się zjawiska wskazujące na odchylenia od przyjętego wcześniej planu społeczno-gospodarczego rozwoju kraju. Wprawdzie plany uchwalane przez ówczesne sejmy, jako wyraz woluntarystycznych zamierzeń, nie były rezultatem obiektywnych zjawisk, to jednak sama próba ocen przebiegu wykonania planów stwarzała szansę zbliżenia się do badań koniunktury prowadzonych w krajach zachodnich. I rzeczywiście już w drugiej połowie lat 80-tych nawiązane zostały przez dr Alfreda Biecia, pracownika Instytutu, stosunki międzynarodowe z ISCO we Włoszech i w 1986 r. rozpoczęte zostały badania koniunktury w przemyśle społecznym (państwowym i spółdzielczym), prowadzone do dzisiaj przez dr Marię Bieć. W 1990 r. prof. Jerzy Małysz uruchomił podobne badania kondycji gospodarstw domowych we współpracy z tygodnikiem "Kobieta i Życie". Badania te w cyklu kwartalnym prowadzone są dotąd, szósty już rok z rzędu.

Duży wpływ na obecny stan badań koniunktury w IRG miała i ma dotąd współpraca z takimi organizacjami międzynarodowymi jak:

CIRET	-	Centre for International Research on Economic Territorial Surveys, z siedzibą w Monachium
IFO	-	Institute for Economic Research, z siedzibą w Monachium
OECD	-	Organisation for Economic Co-operation and Development, z siedzibą w Paryżu

ściślej, po utworzenie specjalnej części OECD:

CCEET	-	Centre for Cooperation with European Economies in Transition
EUROSTAT	-	Statistical Office of the European Communities, z siedzibą w Luksemburgu

CCEET we współpracy z Eurostatem zorganizowały w latach 1991 - 1995 sześć roboczych konferencji (workshops) dla przedstawicieli krajów Europy Środkowej. Konferencje te odbyły się:

1. 1991 w Monachium
2. 1992 w Bratysławie
3. 1993 1) w Warszawie
4. 2) w Poznaniu
5. 1994 w Tallinie
6. 1995 w Sofii (Slivek)

We wszystkich konferencjach uczestniczyli przedstawiciele IRG, m.in. Autor tego opracowania.

Ze względu na szczególne znaczenie pierwszej konferencji w Monachium przytoczony zostaje niżej fragment sprawozdania jej uczestników (dr Zbigniew Matkowski, prof. dr hab. Jerzy Małysz, prof. dr hab. Eugeniusz Gorzelak). Konferencja odbyła się w dniach 22 - 26 czerwca 1991 r.

1. Głównymi celami zorganizowania tej konferencji było:

- a) zorientowanie krajów zmieniających ustrój w Europie Wschodniej, w jaki sposób prowadzone w tych krajach badania koniunktury w produkcji i w konsumpcji (business and consumer surveys) mogą być dostosowane do norm i metod badawczych stosowanych w krajach EC/OECD,
- b) dostarczenie informacji, jak wprowadzać takie badania w krajach Europy Wschodniej,
- c) dokonanie przeglądu technik i analiz szeregów czasowych stosowanych w krajach OECD.

Ogólnie można stwierdzić, że zorganizowanie tej roboczej konferencji miało służyć udzieleniu pomocy metodycznej krajom Europy Wschodniej ze strony krajów należących do OECD w zakresie badań i analiz ilościowych i jakościowych. Instytutowi zaś w Monachium powierzono funkcję sprawowania centrum kooperacji z tymi krajami.

2. Na konferencję zaproszono przedstawicieli centralnych urzędów statystycznych ze wszystkich tych krajów, łącznie ze Związkiem Radzieckim oraz przedstawicieli instytutów badawczych w tych krajach, które prowadzą badania koniunktury lub też przygotowują się do takich badań.

Z Polski uczestniczyli przedstawiciele GUS (2 osoby), Akademii Ekonomicznej w Poznaniu i Instytutu Ekonomii Politycznej (2 osoby) i Instytutu Rozwoju Gospodarczego SGH w Warszawie (3 osoby).

3. Prof. dr hab. Jerzy Małysz zaprezentował na konferencji badania dotyczące kondycji gospodarstw domowych (consumers survey), natomiast dr Zbigniew Matkowski badania koniunktury w przemyśle (business survey). Obie prezentacje spotkały się z dużym zainteresowaniem uczestników konferencji.
4. Przedstawiciele IRG SGH brali czynny udział w dyskusjach w obu dniach konferencji. Na tle innych krajów Europy Wschodniej badania koniunktury prowadzone w IRG odznaczają się dojrzałością metodyczną i analityczną. Są one bardzo zbliżone do badań prowadzonych w krajach OECD. Zostało to zauważone i podkreślone przez reprezentantów OECD oraz IFO. Wyrazem uznania dla dorobku IRG SGH było zaproponowanie przedstawicielowi IRG uczestnictwa w panelu rozpoczynającym kongres CIRET w październiku 1991 r. w Budapeszcie na temat badań koniunktury w krajach całego świata.
5. Na konferencji w Monachium ustalono:
  - 5.1. W OECD zostanie opracowany w najbliższym czasie wzorcowy kwestionariusz do badań zjawisk gospodarczych (business survey). Kwestionariusz ten zostanie rozesłany do uczestników konferencji. W miarę możliwości należy go stosować w krajach Europy Wschodniej, aby mieć możliwość porównywania wyników badań. Dodatkowo można w kwestionariuszach poszczególnych krajów dołączać pytania uzupełniające, typowe dla danego kraju.
  - 5.2. Nie należy do kwestionariuszy wprowadzać pytań ilościowych.
  - 5.3. Centralne urzędy statystyczne powinny w zasadzie prowadzić badania ilościowe, do czego są powołane. Badania jakościowe powinny być prowadzone w niezależnych instytutach naukowych.
  - 5.4. Oba rodzaje badań są nieodzowne dla konfrontacji wyników, wzajemnie się bowiem uzupełniają.
  - 5.5. Ciąg dalszy dyskusji będzie miał miejsce w Budapeszcie na kongresie w CIRET. Będzie temu poświęcona pierwsza sesja przedpołudniowa 2 października. Być może w końcu tego roku zostanie zorganizowana dodatkowa konferencja robocza, o czym zainteresowani zostaną poinformowani na kongresie w Budapeszcie.
6. Przedstawiciele IRG odbyli spotkanie po zakończeniu konferencji z prof. Karlem Oppenländerem, dyrektorem naczelnym IFO-Institut oraz z dr Gemotem Nerbem, szefem Zakładu Business Surveys w tymże Instytucie. Przedmiotem spotkania była propozycja bliższej współpracy między IFO a IRG.

W uzupełnieniu do sprawozdania można dodać, że od 1993 r. OECD i EUROSTAT organizują oddzielne konferencje robocze dla krajów powstałych z rozpadu Związku Radzieckiego ze względu na mniejsze ich przygotowanie do tego rodzaju badań.

Druga uwaga dotyczy kwestionariuszy badań. W wyniku kolejnych konferencji roboczych w Tallinie zostały dopracowane a w Sofii przyjęte trzy wzorcowe kwestionariusze do badań w przemyśle, w budownictwie i w handlu detalicznym. Zostały one dołączone do tego opracowania jako Aneks 1, 2, 3². Dla innych działów gospodarczych, podobnie jak dla konsumentów nie zostały dotąd wypracowane wzorcowe kwestionariusze badań.

II

O ile OECD i EUROSTAT organizują corocznie robocze konferencje dla krajów Europy Środkowej i oddzielnie dla krajów powstałych z rozpadu Związku Radzieckiego, to CIRET organizuje co dwa lata światowe Konferencje (kongresy) dla wszystkich krajów, w których podobne badania są prowadzone. W latach dziewięćdziesiątych zorganizowano 3 światowe konferencje a mianowicie:

1991 r.	-	w Budapeszcie
1993 r.	~	w Cape Town
1995 r.	*	w Singapurze

We wszystkich konferencjach uczestniczyli przedstawiciele IRG SGH. W Cape Town uczestniczył tylko prof. dr hab. Jerzy Małysz, natomiast w Singapurze prof. dr hab. Elżbieta Adamowicz i prof. dr hab. Maria Podgórska, realizatorki badania koniunktury w budownictwie i prof. dr hab. J. Małysz.

III

Na obecny stan badań koniunktury w IRG miało i ma nadal przemożny wpływ zasilenie Instytutu w środki finansowe, pozyskiwane z Komitetu Badań Naukowych i z Agencji Rynku Rolnego. KBN finansuje aktualnie w postaci "grantów" sześć różnych badań, a mianowicie:

w latach 1992 -1995

1. przemysł publiczny - kierownik: dr Maria Bieć
2. przemysł prywatny - kierownik: prof. E. Gorzelak
3. gospodarstwa domowe - kierownik: prof. J. Małysz

w latach 1993-1996

4. budownictwo - kierownik: prof. dr hab. Elżbieta Adamowicz i prof. dr hab. Maria Podgórska

5. handel detaliczny - kierownik: prof. dr hab. Adam Nogga
6. Ogólny wskaźnik - kierownik dr Zbigniew Matkowski
koniunktury

Agencja Rynku Rolnego finansuje badania koniunktury w gospodarstwach rolnych, kolejno w latach 1992, 1993, 1994 i w 1995 r. Kierownikiem badań jest prof. E. Gorzelak.

Dzięki pozyskanym środkom finansowym aktualnie prowadzone są w Instytucie badania w cyklu miesięcznym, dwumiesięcznym i kwartalnym i wydawane są biuletyny dwujęzyczne (polski i angielski) ilustrujące stan koniunktury w:

1. przemysłe publicznym, w cyklu miesięcznym od 1986 r.,
2. przemysłe prywatnym, w cyklu miesięcznym, od października 1992 r.,
3. budownictwie, w cyklu kwartalnym, od IV kwartału 1993 r.,
4. handlu, w cyklu kwartalnym od IV kwartału 1993 r.,
5. w rolnictwie, w cyklu dwumiesięcznym, od lutego 1992 r.,
6. gospodarstwach domowych, w cyklu kwartalnym, od stycznia 1990 r.

Ponadto w cyklu półrocznym publikowane są Zeszyty Koniunktury w Gospodarce Polskiej (autor, prof. dr hab. Krzysztof Stanek), od maja 1993 r., konsumujące wyniki badań szczegółowych i publikujące syntetyczne wskaźniki koniunktury dla gospodarki polskiej. Ostatni Zeszyt został wydany we wrześniu br.

IV

Podstawową cechą wspólną dla wszystkich badań szczegółowych jest ankieta. Różny jest jednak sposób jej rozpowszechniania dla obu form własności przemysłu, budownictwa i handlu.

Ankieta wysyłana jest bezpośrednio do przedsiębiorstw, uprzednio wylosowanych spośród wszystkich przedsiębiorstw w kraju. Dla gospodarstw domowych ankieta publikowana jest w tygodniku "Kobieta i Życie" - nakład ok. 200 tys. egzemplarzy. Dla gospodarstw rolnych ankieta publikowana jest w miesięczniku "Agrobazar", o nakładzie około 100 tys. egzemplarzy. Dzięki współpracy z Wojewódzkimi Ośrodkami Doradztwa Rolniczego (WODR), rolnicy uzyskują pomoc fachowca w procesie wypełniania ankiet i nadesłania ich do Instytutu. Temu należy zawdzięczać, że liczba nadesłanych, wypełnionych ankiet zawiera się w granicach 2,0-2,5 tys. egzemplarzy. Liczba otrzymanych ankiet z gospodarstw domowych waha się w granicach od kilkuset do kilku tysięcy egzemplarzy (w pierwszych badaniach).

Drugą wspólną cechą wszystkich badań jest wyznacznik zmian i podstawa analizy, czyli procentowe saldo między odpowiedziami: więcej (+) minus mniej (-), lepiej (+) minus gorzej (-), powyżej normy (+) minus poniżej normy (-), więcej niż wystarczające (+) minus mniej niż wystarczające (-) ind. Zależy to od formy postawionego pytania, zawsze jednak oblicza się odsetek odpowiedzi pozytywnych, odpowiedzi neutralnych (bez zmian) i odpowiedzi negatywnych oraz różnice między procentami odpowiedzi pozytywnych i negatywnych, czyli saldo procentowe.

V

Badania ankietowe mają swoją specyfikę, zalety i wady. Jako zalety można wymienić następujące cechy. Przede wszystkim szybkość informacji. Teoretycznie, gdyby pytania i odpowiedzi realizowane były telefonicznie, badanie może być przeprowadzone w czasie kilku godzin, zaś przy pomocy poczty, w czasie kilku dni. Po wtóre, względna taniaść badań, w porównaniu z badaniami ilościowymi. Po trzecie, za pomocą badań ankietowych można uzyskać prognozę przebiegu zjawisk. Wystarczy zapytać, co respondenci przewidują w przyszłości.

Badania ankietowe mają jednak swoje wady, czy też problemy do rozwiązania. Przede wszystkim jawi się problem reprezentacyjności zjawisk. Można w tym miejscu wprowadzić rozróżnienie technicznego przeprowadzania badań. Jeśli ankiety wysyłane są do określonych obiektów (przedsiębiorstw, gospodarstw), to trzeba rozstrzygnąć, do których? Najlepszą drogą do ustalenia tych wybranych obiektów jest losowanie. Tak się to w zasadzie odbywa w IRG w badaniach przemysłu, budownictwa i handlu. Jednakże wobec dużej zmienności w życiu obiektów, losowanie trzeba powtarzać co jakiś czas. Przyjęło się, że co najmniej raz w roku. Wspomnieć tu także trzeba, że do rozstrzygnięcia jest, czy losowanie ma być bezpośrednie, czy też warstwowe, tzn. z pewnym ograniczeniem wyboru losowego. Losowanie warstwowe zawsze zezwala na zmniejszenie liczebności próby, wymaga jednak pewnej dozy wiedzy o populacji generalnej.

Zupełnie inaczej przedstawia się sprawa, jeśli ankiety publikowane są w czasopiśmie. Wtedy reprezentatywność pozyskanej próby jest przypadkowa, praktycznie znikoma, większa wtedy, kiedy utrwała się próba tych samych obiektów, czyli, że próba jest powtarzalna. W badaniach gospodarstw domowych, jak również gospodarstw rolnych powtarzalność respondentów w kolejnych badaniach jest dość duża, lecz niezbyt ściśle znana.

W badaniu gospodarstw rolnych powtarzalność tych samych obiektów jest wysoka, ponieważ włączają się do niego Wojewódzkie Ośrodki Doradztwa Rolniczego, które współpracują z dobraną grupą gospodarstw. Jednakże pozyskiwana każdorazowo próba odbiega, od populacji generalnej, którą stanowi ogół indywidualnych gospodarstw rolnych, wynoszący ponad 2 miliony jednostek. Próba ta składa się z gospodarstw obszarowo większych, prowadzonych przez kierowników młodszych, lepiej przygotowanych do zawodu, a więc gospodarstw bardziej towarowych i ekonomiczniejszych. Szczęśliwie się jednak składa, że głównym zamierzeniem tego badania są problemy rynku, cen, towarowości produktów, opłacalności produkcji itd., czyli tych zjawisk, które wynikają z obrotów towarowych, przedsiębiorczości, rozwoju itp. Gospodarstwa, które znajdują się w próbie, są więc nośnikami postępu, są awangardą ogółu gospodarstw w kraju i zjawisk, które się w związku z nimi pojawiają, są więc niejako symptomem lub barometrem koniunktury. Mimo to jednak nie można bezpośrednio i mechanicznie przenosić tych zjawisk, które ich dotyczą na całe rolnictwo. Trzeba to robić bardzo ostrożnie, przy przyjęciu głębokiej wiedzy pochodzącej z innych badań i ze sprawozdań ilościowej statystyki masowej.

Innego rodzaju problem stwarza procentowa zawartość ankiet w przypadku ich wysyłki pocztowej. O ile w przemyśle publicznym zwrotność ta jest przyzwoita i nie obniża wartości merytorycznej badań, to w przemyśle prywatnym a do pewnego stopnia w handlu i w budownictwie zwrotność jest za mała (około 20-30%). Teoretycznie przyjmuje się w badaniach przeprowadzanych w krajach zachodnich, że graniczny procent zwrotności nie powinien być niższy aniżeli 50-60%.

W pozyskiwanej próbie zawarte są obiekty o różnej wielkości zatrudnienia czy też, wartości produkcji, względnie obrotu. Występuje więc problem znalezienia równego ciężaru gatunkowego każdego obiektu. Np. przedsiębiorstwa w przemyśle publicznym mogą zatrudniać kilku, kilkunastu lub kilka tysięcy pracowników. Zwykło się dlatego przyjmować tzw. "wagi" dla każdego obiektu, przy czym cechą przyjętą do "ważenia" może być albo zatrudnienie, albo produkcja, lub też obrót (najczęściej w odniesieniu do przedsiębiorstw handlowych). W krajach zachodnich o dużym doświadczeniu w badaniach koniunktury przyjmuje się proste szeregi arytmetyczne, 1, 2, 3, 4 i mnoży się wydzielone grupy przedsiębiorstw przez jedną z tych liczb. Jeśli np. bierze się pod uwagę zróżnicowanie przedsiębiorstw według zatrudnienia:

1. do 100 pracowników
2. 101 - 300
3. 301 - 1000
4. 1001 i więcej

to grupie I przyporządkowuje się liczbę 1, grupie II - liczbę 2, III - 3 i IV - 4. W ten sposób, im większe przedsiębiorstwo, tym jego ciężar gatunkowy po "ważeniu" staje się większy. Podobnie postępuje się w IRG w badaniach, w przemyśle prywatnym, budownictwie, handlu i w rolnictwie. Nie stosuje się "ważenia" w badaniu kondycji gospodarstw domowych. Natomiast w badaniu przedsiębiorstw przemysłu publicznego stosuje się "ważenia" przy przyjęciu liczb postępu geometrycznego: 1, 2, 4, 8, 16, 32. Będzie to prawdopodobnie zmienione w najbliższej przyszłości, po połączeniu obu grup badań przedsiębiorstw, sektora publicznego i prywatnego.

VI

Duża część uwagi na seminariach międzynarodowych poświęcona jest harmonizacji badań koniunktury we wszystkich krajach w nich uczestniczących. Głównym motywem jest zamiar, częściowo już realizowany, wydawania wspólnej publikacji, zawierającej wyniki badań we wszystkich krajach. Warunkiem jednak spełnienia tego zamiaru jest pełna harmonizacja badań. Dotyczy to w szczególności:

- jednolitej treści ankiet, tzn. obecności tych samych pytań, zadawanych w ten sam sposób,
- przeprowadzenia badania w tych samych terminach; w przypadku badań comiesięcznych, w tych samych dniach w miesiącu. W przypadku badań kwartalnych, w tych samych miesiącach w kwartałach,
- zbliżonych (lub takich samych) metod ważenia wyników, tzn. obliczania i prezentacji wskaźników syntetycznych.

Idea harmonizacji znajduje zrozumienie wśród uczestników seminariów. Organizatorzy dopuścili możliwość stawiania dodatkowych pytań w ankiecie, wynikających ze specyfiki poszczególnych krajów, stopnia ich rozwoju ekonomicznego, społecznego i kulturowego.

Pełna harmonizacja badań dotyczy na razie trzech rodzajów badań: w przemyśle, budownictwie i handlu. W następnej kolejności harmonizacja obejmuje także badanie spożywców (u nas kondycja gospodarstw domowych). Badanie gospodarstw rolnych prowadzone jest jedynie przez IRG.

Treść ankiet badań prowadzonych przez IRG odbiega nieco od wzorców zawartych w aneksach 1, 2, 3. Trzeba dodać, że przedstawiciele IRG deklarują na seminariach chęć stopniowego dochodzenia do pełnej harmonizacji badań.

S U M M A R Y

The paper is devoted to an organizational and methodological approach to business surveys in the Research Institute of Economic Development. The readers are acquainted with a procedure and organization of studies in industry, agriculture, construction, trade and among households' members. Some common features and differences in a mode of studies, ways of their financing and distribution of questionnaires among respondents were introduced. Also questions of sample representation, questionnaires return, obtaining of responses from reliable sources and weighting of responses were treated.

The paper's author, who initiated expanding business studies area in early '90s specifies RIED publications containing particular surveys' findings (RIED bulletins, Papers on Economic Outlook of the Polish Economy, some publications in the series Works and Materials of RIED).

A big part of the paper contains a description of the Institute's cooperation with different international organizations in the field of economic outlook studies (CIRET, IFO, OECD, CCEET, Eurostat). Within a framework of this cooperation in the RIED representatives participated in the conferences organized by the above institutions in Munich, Bratislava, Poznań, Tallin, Sofia and in the congresses in Budapest, Cape Town, Singapore.

Goals, research programs, final conclusions reached at these conferences (among others, a need to harmonize economic outlook studies in the Central and East European countries with those in the European Union countries) were presented in annexes to the paper.

The most urgent matter relating to the harmonization would primarily concern a unification of questionnaire contents, common schedule of questionnaires sending and obtaining of results as well as use of the same computational procedures to generate composite indicators binding in the studies conducted in the European Union countries.